

УДК 338.48: 311:006.032(477)

Г. П. Скляр,
доктор економічних наук,

Л. В. Дробиш,
кандидат економічних наук,

Л. І. Вишневецька,
Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»

СТАТИСТИЧНІ ПОКАЗНИКИ РОЗВИТКУ СФЕРИ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ: НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ТА ГАРМОНІЗАЦІЯ З МІЖНАРОДНИМИ СТАНДАРТАМИ

Постановка проблеми. На сучасному етапі туризм набув масового характеру, ставши однією з високоприбуткових і найбільш динамічних галузей світової економіки. У багатьох країнах туризм відіграє важливе соціально-економічне значення, оскільки за рахунок нього: збільшуються доходи та створюються нові робочі місця; розвиваються як галузі, що пов'язані з виробництвом туристичних послуг, так і соціальна й виробнича інфраструктура регіонів; відроджуються народні промисли та традиції; зростає життєвий рівень населення, а також збільшуються валютні надходження [1]. Тому подальший розвиток сфери туризму в Україні сприятиме не лише наповненню державного та місцевих бюджетів, але й забезпечить раціональне, змістовне використання вільного часу кожним громадянином.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз публікацій показав, що проблеми розробки системи показників статистичного аналізу туризму висвітлені у роботах вітчизняних [2] та зарубіжних науковців [3, 4]. Проте до цього часу не досягнуто єдності наукової думки серед вчених щодо системи показників статистики туризму та методики їх розрахунку. Полемічним залишається питання виділення підприємств, які будуть відноситися до цієї сфери залежно від виду їх діяльності (надання туристичної послуги). Тому є потреба у виділенні видів економічної діяльності за КВЕД-2010 [5], які у сукупності формують сферу туристичних послуг. Відповідно до цього має розроблятися і статистична звітність, щоб була можливість виокремити обсяги наданих послуг саме суб'єктами сфери туризму.

Метою статті є дослідження проблем обліку показників статистики туризму та визначення напрямів удосконалення системи показників розвитку сфери туризму, їх гармонізації з міжнародними стандартами.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогодні досить гострою залишається проблема дослідження туристичного ринку, зважаючи на посилення конкуренції на ньому серед вітчизняних виробників туристичних послуг та іноземних туристичних компаній.

Відповідно, виникає необхідність у ґрунтовному дослідженні ринку туристичних послуг та його складових, що дасть змогу отримати об'єктивну інформацію про процеси, що відбуваються на туристичному ринку, та запропонувати дієві заходи щодо його розвитку. Однак специфічність туризму, як сфери економіки (об'єднує низку галузей: транспорт, зв'язок, готельне господарство, банки, сферу розваг тощо), зумовлює значні труднощі в отриманні економічної інформації для аналізу туристичної діяльності на всіх рівнях. Крім того, розбіжності в методиці обчислення окремих показників туристичної діяльності за національною системою обліку і зарубіжною не дають можливості зробити обґрунтовані висновки щодо тенденцій розвитку туристичного ринку України порівняно зі світовим туристичним ринком.

Проблема удосконалення статистичного обліку основних туристичних показників була вирішена спільними зусиллями Всесвітньої туристичної організації (ВТО) та Статистичною комісією Організації Об'єднаних Націй, які в 1993 р. презентували перші системні документи з цього питання: Стандартна міжнародна класифікація видів туристичної діяльності (СІКТА) та Рекомендації зі статистики туризму. Вищезазвані документи були прийняті за основу при розробці вітчизняної Методики розрахунку обсягів туристичної діяльності, зареєстрованої в Міністерстві юстиції України 8 грудня 2003 р. за № 1128/8449 [6]. У Методиці було визначено систему показників, єдину за змістом та порівнянню на всіх рівнях державного управління в Україні та на міжнародному рівні, що характеризують обсяги туристичної діяльності та вплив туризму на економіку країни (регіону). Дана Методика передбачала гармонізацію на державному рівні показників та джерел статистичної інформації, що визначають економічну та соціальну вагомість туризму в Україні, для підрахунку розмірів туристського споживання і, залучених, таким чином, до обігу грошових коштів, інших вигод від розвитку туризму.

Проте обсяги дійсно спожитих «характерних туристських товарів та послуг» методикою запропоновано виділяти із їх загального обсягу на основі експертних оцінок та рекомендацій ВТО.

Нині статистичні показники, що характеризують розвиток туризму в Україні, поділяються на абсолютні величини, які можна одержати шляхом статистичного обліку та відносні величини, що обчислюються діленням, але для їх обчислення потрібні облікові показники. Облік проводиться, в основному, у формі державної статистичної звітності, яка надає інформацію щодо кожного суб'єкту туристичної діяльності. Ця інформація є індивідуальною і не підлягає оприлюдненню в знеособленому вигляді. Така інформація використовується лише для внутрішнього аналізу самим суб'єктом, що звітує. Органи державної статистики оприлюднюють ін-

формацію у зведеному вигляді в межах регіонів (областей) та країни в цілому.

Основним офіційним джерелом зведеної інформації по Україні і за її регіонами є Статистичний щорічник України за кожен рік. Більш детальна, меншого ступеня узагальнення інформація наводиться у статистичних бюлетенях «Туристична діяльність в Україні» та «Колективні засоби розміщення в Україні» за відповідний рік.

Сучасна практична статистика в Україні проводить облік показників, що характеризують розвиток туризму за такими укрупненими напрямками (табл. 1) – це вивчення обсягу і напрямків туристичних потоків; попиту і пропозиції туристичних послуг за регіонами; характеристика наявності туристичних ресурсів та дослідження ефективності туристичної діяльності та її економічного значення для країни в цілому.

Таблиця 1

Облікові показники статистики туризму в Україні та міжнародна система показників*

Блоки показників	Основні показники, що використовуються в Україні	Міжнародна система показників
1. Показники обсягу і напрямків туристичних потоків	1) Кількість громадян України, які виїздили за кордон; 2) кількість іноземних громадян, які відвідали Україну; 3) кількість туристів, обслугованих суб'єктами туристичної діяльності України, всього, в тому числі іноземних туристів, туристів-громадян України, які виїжджали за кордон та внутрішніх туристів; 4) кількість екскурсантів	1) Кількість іноземних громадян, які відвідали країну (відвідувачі, які ночують, одноденні відвідувачі та пасажери круїзів); 2) кількість громадян країни, які виїздили за кордон; 3) кількість внутрішніх туристів що перебували з ночівлею
2. Показники попиту і пропозиції туристичних послуг за регіонами	1) Кількість туристів за метою поїздки; 2) кількість туро-днів за реалізованими пугівками; 3) кількість суб'єктів туристичної діяльності, номерів, місць у них	1) Прибулі з інших країн за метою відвідання, регіонами виїзду та видами транспорту); 2) тривалість перебування оцінюється кількістю ночівель у різних закладах розміщення окремо для іноземних (в'їзних та виїзних) і внутрішніх туристів; 3) кількість засобів розміщення номерів, місць у них
3. Показники наявності туристичних ресурсів	1) Кількість та стан природних об'єктів (водойм, лісів, гір, заповідних степів тощо); 2) кількість та стан пам'яток культури, історії, архітектури, археології, музеїв, монументів, культових пам'яток тощо; 3) кількість та статус театрів	1) Кількість та стан природних об'єктів (водойм, лісів, гір, заповідних степів тощо); 2) кількість та стан пам'яток культури, історії, архітектури, археології, музеїв, монументів, культових пам'яток тощо; 3) кількість та статус театрів
4. Показники ефективності туристичної діяльності	1) Обсяг наданих туроператорами туристичних послуг; 2) комісійні турагентів; 3) витрати, пов'язані з наданням туристичних послуг; 4) чистий прибуток (збиток) підприємств	1) Туристські витрати в'їзних туристів в даній країні; 2) туристські витрати виїзних туристів в інших країнах
5. Показники економічного значення розвитку туризму для країни в цілому	1) Обсяг туристського споживання; 2) зайнятість в сфері туризму; 3) сума податків, що надходить до бюджету від туристичної діяльності	1) Валовий внутрішній продукт, створений туристичною галуззю; 2) експорт туристичних послуг; 3) імпорт туристичних послуг; 4) пряма зайнятість у сфері туризму

* Джерело: запропоновано авторами за даними [2-4].

Так, згідно табл. 1, перші три блоки показників передбачають використання обліку на кордоні та обліку, організованого у формі державної статистичної звітності. У результаті такого обліку одержують достовірні показники без додаткових умовних розрахунків чи використання експертних оцінок. Зокрема, до показників обсягу і напрямків туристичних потоків офіційна статистика України відносить: кількість громадян України, які виїжджали за кордон, включно з одноденними відвідуваннями; кількість іноземних громадян, які відвідали Україну, включно

з одноденними відвідуваннями; кількість туристів, обслугованих суб'єктами туристичної діяльності України (всього). У тому числі вказується кількість іноземних туристів у розрізі країн, з якої вони прибули, туристів-громадян України, які виїжджали за кордон у розрізі країн, у яких вони були обслуговані та внутрішніх туристів. Окремо наводиться інформація про кількість екскурсантів.

Як свідчить проведене дослідження, за останні роки спостерігається значне зменшення туристичних потоків (табл. 2).

Таблиця 2

Туристичні потоки в Україні за 2013-2015 рр., тис. осіб [7]

Показник	Роки			2015 р. у % до	
	2013	2014	2015	2013 р.	2014 р.
Кількість громадян України, які виїжджали за кордон (включаючи одноденні відвідування)	23761	22438	23142	97,4	103,1
Кількість іноземних громадян, які відвідали Україну (включаючи одноденні відвідування)	24671	12712	12428	50,4	97,8
Кількість туристів, обслугованих суб'єктами туристичної діяльності України, всього	3454	2425	2020	58,5	83,3
У тому числі:					
іноземні туристи	232	17	15	6,5	88,2
туристи-громадяни України, які виїжджали за кордон	2519	2085	1647	65,4	79,0
внутрішні туристи	703	323	357	50,8	110,5
Кількість екскурсантів	658	1175	125	19,0	10,6

Як свідчать показники табл. 2, у 2015 р. порівняно з 2013 р. суттєво зменшилася кількість іноземних громадян, які відвідали Україну (включаючи одноденні відвідування) та кількість туристів, обслугованих суб'єктами туристичної діяльності України (відповідно на 49,6 і 41,5%). За 2013-2015 рр. кількість іноземних туристів, обслугованих суб'єктами туристичної діяльності України, зменшилася на 93,5%, що справило негативний вплив на обсяги валютних надходжень.

Показники попиту і пропозиції туристичних послуг містять дані щодо структури попиту. Однак є розбіжності в українській та зарубіжній статистиці обліку цих показників. Так, за українською статистикою вивчається мета поїздки лише за особами, обслугованими туроператорами і турагентами, визначається кількість турс-днів за реалізованими ними путівками окремо для в'їзних і виїзних подорожуючих. У світовій практиці враховуються окремо всі

особи, що ночують та одноденні відвідувачі, а для осіб, що ночують, ведеться облік кількості ночівель за видами засобів розміщення. Такі розбіжності в обліку означених вище показників не дозволяють відстежити тенденції зміни попиту і пропозиції туристичних послуг порівняно з іншими країнами. В Україні дані про розподіл туристів, обслугованих туроператорами та турагентами, за метою поїздки та видами туризму щорічно публікуються у статистичному бюлетені «Туристична діяльність в Україні».

Проведений нами аналіз попиту і пропозиції туристичних послуг в Україні у 2014-2015 рр. показав, що відбулися певні зміни в їх структурі. Зокрема, у 2015 р. порівняно з 2014 р. частка туристів, що подорожували з метою дозвілля і відпочинку зменшилася на 7,7%, тоді як питома вага осіб, що подорожували з метою навчання, ділових, службових та інших поїздок зросла на 2,9% (табл. 3).

Таблиця 3

Розподіл туристів, обслугованих туроператорами та турагентами, за метою поїздки та видами туризму в Україні за 2014-2015 рр. [7]

Мета поїздки	Обслуговано туристів туроператорами і турагентами, тис. осіб				Структурні зрушення, %
	2014 р.	у процентах до підсумку	2015 р.	у процентах до підсумку	
Службова, ділова, навчання	149,3	6,2	183,6	9,1	2,9
Дозвілля, відпочинок	2232,8	92,1	1703,0	84,3	-7,7
Лікування	29,2	1,2	36,4	1,8	0,6
Спортивний туризм	3,3	0,1	2,8	0,1	0,0
Спеціалізований туризм	0,2	0,0	1,2	0,1	0,1
Інше	10,2	0,4	92,4	4,6	4,2
Разом	2425	100,0	2019,4	100,0	0,0

До показників пропозиції туристичних послуг відносять також дані про наявність засобів розміщування та їх місткість (кількість номерів і ліжко-місць). У табл. 4 нами наведено показники про ко-

лективні засоби розміщування туристів в Україні та кількість розміщених туристів за 2015 р. у розрізі їх видів.

Таблиця 4

Колективні засоби розміщування в Україні, включаючи юридичних та фізичних осіб підприємців, у 2015 р. [7]

Показник	Усього, од.	Кількість місць, од.	Кількість розміщених, осіб		
			усього	іноземних громадян	частка іноземних громадян
Готелі та аналогічні їм засоби розміщування	2478	132535	4297190	628121	14,6
у т. ч. турбази, гірські притулки, тощо	707	20177	363318	14270	3,9
Спеціалізовані засоби розміщування	18636	270115	1482668	37706	2,5
У тому числі:					
будинки відпочинку	12	1440	11229	48	0,4
пансіонати відпочинку	64	13796	65568	436	0,7
бази відпочинку, крім турбаз	1372	158427	750914	12990	1,7

З даних табл. 4 видно, що найбільшою є частка іноземних гостей, які зупинялися у готелях та аналогічних їм засобах розміщування. У спеціалізованих засобах розміщування відпочивають переважно громадяни України.

Динаміку пропозиції туристичних послуг в Україні характеризують показники використання місткості засобів розміщування (табл. 5).

Представлена у табл. 5 вибірка регіонів України для аналізу пропозиції туристичних послуг обу-

мовлена значною кількістю обслугованих в них туристів. Однак у цих регіонах є досить низькими показники використання місткості засобів розміщування. Так, в усіх регіонах, крім міста Києва, коефіцієнт використання місткості засобів розміщування нижче середнього по країні. Це вказує на нерівномірне заповнення місць за сезонами і про створення значної кількості резервних місць на випадок сезонного збільшення кількості гостей.

Таблиця 5

Готелі та аналогічні засоби розміщування за регіонами України, включаючи юридичних та фізичних осіб підприємців, у 2015 р. [7]

Регіон	Кількість, од.	У них номерів, од.	Місткість готелів, місць	Обслуговано приїжджих, тис. осіб	Коефіцієнт використання місткості
Україна	2478	68241	132535	4297,2	0,22
Дніпропетровська	139	4395	8096	211,4	0,21
Закарпатська	213	4358	9466	166,5	0,19
Львівська	273	8513	17759	591,3	0,21
Одеська	250	6499	12402	240,6	0,16
м. Київ	147	11650	20484	1008,3	0,28

У світовій практиці до показників пропозиції туристичних послуг відносять також дані про використання різних видів транспорту для обслуговування туристів та визначають середню тривалість перебування гостей у засобах розміщування. В Україні використання транспорту для перевезення туристів оцінюється умовно за часткою, визначеною шляхом експертних оцінок. Проте їх слід вчасно актуалізувати, оскільки ці показники не публікуються в українській офіційній статистиці, а розрахункові показники є неточними.

Характеристика наявності туристичних ресурсів, які можуть приваблювати туристів, передбачає одержання інформації про кількість та стан природних об'єктів (водойм, лісів, гір, заповідних степів тощо); кількість та стан пам'яток культури, історії, архітектури, в тому числі паркової, археології, музеїв, монументів, культових пам'яток; кількість та статус театрів, картинних галерей тощо. Інформація про кожен окремий об'єкт публікується в різноманітних рекламних продуктах і є результатом інвентаризації та детального описання кожного об'єкту.

Така інформація, як правило, не є офіційною, її одержують із друкованих краєзнавчих джерел, або рекламні кампанії на замовлення туристичних фірм самостійно вивчають певні ресурси шляхом спеціально організованих статистичних досліджень. Офіційні джерела Державної служби статистики України публікують лише показники наявності та кількості відвідувачів театрів, музеїв, бібліотек, кінотеатрів та клубних закладів. Очевидно, що така інформація дуже побічно стосується туристичної діяльності, оскільки більшість відвідувачів – це місцеві жителі. Проте така інформація про музеї характеризує розвиток екскурсійної діяльності у регіонах і в Україні в цілому.

Результати дослідження показали, що упродовж 2012-2015 рр. значно погіршилася екскурсійна діяльність в Україні в цілому та за окремими регіонами.

Так, за аналізований період зменшилася не лише кількість музеїв, але й кількість їх відвідувань (табл. 6).

Таблиця 6

Кількість музеїв та їх відвідування в Україні за 2012-2015 рр. [7]

Рік	Кількість музеїв, од.	Кількість відвідувань музеїв за рік, млн	Середньодобова кількість відвідувань одного музею, осіб
2013	608	22,3	100
2014	543	14,2	72
2015	564	15,1	73

Однією з причин зменшення кількості музеїв стала втрата країною частини територій, а зменшення показника середньодобової кількості відвідувань одного музею свідчить про погіршення роботи з надання екскурсійних послуг. Проте у табл. 7 нами представлена вибірка регіонів, у яких надання екскурсійних послуг знаходиться на більш вищому рівні, ніж по країні в цілому.

Однак такий облік не дозволяє виділити окремо надання екскурсійних послуг для місцевих жителів та екскурсантів, що прибували з інших регіонів, що є певним недоліком для оцінки рівня екскурсійної діяльності в регіоні.

Таким чином, окреслені вище невідповідності щодо обліку результатів діяльності підприємств сфери туризму в Україні та зарубіжних суб'єктів туристичної діяльності призводять до значних труднощів в оцінці результатів їх діяльності. Відповідно нагальним залишається питання удосконалення не лише системи показників статистичного обліку результатів діяльності підприємств сфери туризму України, але й узгодження методик розрахунку обсягів реалізації туристичного продукту з метою їх гармо-

нізації з міжнародними стандартами. Крім цього, відсутність чітко виділеного розділу «Туризм» у національному класифікаторі видів економічної діяльності не дає можливості визначити реальний внесок туристичної сфери у економічне зростання нашої країни. Тому необхідно чітко виділити види економічної діяльності за КВЕД-2010, які в сукупності формують сферу туристичних послуг, а залежно від цього має розроблятися і статистична звітність для отримання інформації про обсяги наданих послуг саме суб'єктів сфери туризму [1]. Оцінку соціально-економічної ефективності розвитку туризму можна буде здійснювати за умови використання відповідних сукупних базових показників, визначених та розрахованих спеціально. На нашу думку, для оцінки стану та динаміки розвитку туризму слід використовувати систему показників, яка б враховувала рівні проведення дослідження, а саме: міжнародний, національний чи регіональний.

Таблиця 7

Відвідування населенням закладів культури та мистецтва за регіонами України у 2014-2015 рр. [7]

Регіон	Кількість відвідувань на 100 осіб населення за		Відносна величина порівняння з загальноукраїнським рівнем у 2015 р., %
	2014 р.	2015 р.	
Україна	33	35	100,0
Львівська	62	71	202,9
Тернопільська	43	45	128,6
Полтавська	39	41	117,1
Черкаська	69	69	197,1
Чернігівська	71	85	242,9
м. Київ	109	107	305,7

Висновки. Таким чином, ефективне функціонування туристичного ринку України, збалансованість його розвитку залежатиме від запровадження нових підходів до проведення аналітичної роботи і, в першу чергу, від удосконалення інструментарію проведення дослідження та показників статистики туризму. Гармонізація показників розвитку сфери туризму з міжнародними стандартами сприятиме обґрунтованій оцінці результатів туристичної діяльності українських суб'єктів туристичного бізнесу порівняно із зарубіжними, а також надасть можливість визначити реальний внесок туристичної сфери у економічне зростання України.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Динамічні зміни, що відбуваються на вітчизняному та міжнародних туристичних ринках, зумовлюють необхідність у постійному дослідженні процесів на цих ринках. Це, в свою чергу, потребує

подальшого дослідження та удосконалення статистичних показників, що характеризують розвиток сфери туризму в Україні, та їх гармонізації з міжнародними стандартами.

Література

1. **Скляр Г. П.** Проблеми гармонізації показників розвитку сфери туризму в Україні з міжнародними стандартами / Г. П. Скляр, Л. В. Дробиш, Л. І. Вишневецька // Модернізація економіки в умовах зростання суспільної свідомості: людинорозмірність, духовність, партнерство, кооперація [Електронний ресурс] : матеріали I Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (м. Полтава 1 листопада 2016 р.). – Текст. і граф. дані (2,4 МБ). – Полтава : ПУЕТ, 2016. – С. 185-190. 2. **Ринки туристичних послуг: стан і тенденції розвитку** : монографія / за заг. ред. професора В. Г. Герасименка ; авт. кол. : В. Г. Герасименко, С. С. Галасюк, С. Г. Нездоймінов [та ін.]. – Одеса : Астропринт, 2013. – 304 с. 3. **Сараев А. Р.** О показателях статистики туризма / А. Р. Сараев // Вопросы статистики. – 2007. – № 9. – С. 39-43. 4. **Яковлев Г. А.** Экономика и статистика туризма: учебное пособие / Г. А. Яковлев. – 2-е изд., перераб. и доп. – Москва : РДЛ, 2004. – 376 с. 5. **Національний класифікатор України: класифікація видів економічної діяльності ДК 009:2010 № 530 від 29.11.2010 р.** [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ubc.ua/Links/codesua2.html>. – Назва з екрана. 6. **Про затвердження Методики розрахунку обсягів туристичної діяльності: Наказ Державної туристичної адміністрації України, Державного Комітету статистики України від 12.11.2003 р. № 142/394** [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.zakon.rada.gov.ua. – Назва з екрана. 7. **Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України** [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>. – Назва з екрана.

Скляр Г. П., Дробиш Л. В., Вишневецька Л. І. Статистичні показники розвитку сфери туризму в Україні: напрями удосконалення та гармонізація з міжнародними стандартами

У статті розглядаються питання національної і міжнародної системи обліку показників розвитку туризму, визначено основні проблеми та запропоно-

вано шляхи її поліпшення. Гармонізація показників розвитку сфери туризму з міжнародними стандартами сприятиме обґрунтованій оцінці результатів туристичної діяльності та визначенню реального внеску туристичної сфери у економічне зростання України.

Ключові слова: сфера туризму, туристичний ринок, туристичний потік, показники статистики туризму, попит і пропозиція туристичних послуг, міжнародні стандарти.

Скляр Г. П., Дробиш Л. В., Вишневецька Л. І. Статистические показатели развития сферы туризма в Украине: направления совершенствования и гармонизация с международными стандартами

В статье рассматриваются вопросы национальной и международной системы учета показателей развития туризма, определены основные проблемы и предложены пути ее улучшения. Гармонизация показателей развития сферы туризма с международными стандартами способствует обоснованной оценке результатов туристической деятельности и определению реального вклада туристической сферы в экономический рост Украины.

Ключевые слова: сфера туризма, туристический рынок, туристический поток, показатели статистики туризма, спрос и предложение туристических услуг, международные стандарты.

Skliar G., Drobysh L., Vishnevetska L. Statistical indicators of development of tourism in ukraine: directions improvement and harmonization with international standards

The article examines national and international accounting system of indicators of tourism development, identifies the main problems and suggests ways to improve it. Harmonization of indicators of tourism development with international standards contributes to a reasonable estimate of the results of tourism activities and the definition of the real contribution of the tourism industry to the economic growth of Ukraine.

Keywords: tourism industry, tourist market, tourist flow, indicators of tourism statistics, the demand and supply of tourist services, international standards.

Стаття надійшла до редакції 07.02.2017

Прийнято до друку 22.06.2017